

אפקט ההשפעה שמחלחלת מלמעלה למטה: בחינה מחודשת של ההנחה לגבי תהליכי סוציאליזציה ותקשורת פוליטית במשפחה

תקציר

אפלטון סבר כי העיר האוטופית אמורה לעצב את האזרחים האידיאליים תוך כדי מחיקת נטיות הילדות של נתיניו והפיכתם ל"לוח חלק" (Tabula rasa), ולכן הגישה המסורתית לחינוך ולאזרחות דגלה בצורך להתגבר על הפסיביות וההתנגדות של הילדים. לאחרונה, מחקרים החלו לקדם פרדיגמה הרואה בילדים ובני נוער סוכנים פעילים בתהליך התפתחותם האזרחית. יחד עם זאת, התפיסה הדומיננטית הרווחת לגבי תהליך הסוציאליזציה הפוליטית של המשפחה עדיין מתעלמת מהאפשרות של השפעת בני נוער על ההורים והקשר במשפחה נתפס כהיררכי וחד-כיווני.

במחקרים שבחנו את הקשר בין המערכת המשפחתית להשתתפות אזרחית ופוליטית נטען, שהפרדיגמה ההיררכית נובעת ממספר הנחות סמויות המושרשות בשיח האקדמי.

להלן, ארבע הנחות מרכזיות שגובשו על פי ממצאי מחקר אחרונים :

1. ילדים רוכשים נטיות חברתיות באמצעות חיקוי והכלה ישירה של דפוסי ההתנהגות. תפיסת הילדים כ- "Tabula rasa" מביאה לציפייה כי הם יאמצו את הנטיות הפוליטיות של הוריהם. הביקורת כנגד דגם השעתוק של דפוסי ההתנהגות האזרחית התמקדה במוגבלות של השפעת ההורים והיא מצביעה גם על גורמי השפעה אחרים. יחד עם זאת, מרבית החוקרים ממשיכים לראות בהורים גורם דומיננטי בכינון ההתייחסות של בני הנוער לאחריות אזרחית. אי לכך הסוציאליזציה הפוליטית של בני נוער עדיין נתפסת כשעתוק של דפוסי ההתנהגות של הדור הקודם.

2. השפעה פוליטית פועלת רק מלמעלה למטה ומהמוסדות החברתיים, ו/או מההורים על ילדים ובני הנוער. חשוב לציין שגישת האינטראקציה החברתית כלפי התופעה של סוציאליזציה פוליטית של משפחה מהווה אלטרנטיבה מועילה לדגם של השפעה ישירה מלמעלה למטה. במסגרת תפיסה זו האינטראקציה החברתית נתפסת כהשפעה הדדית ולכן התנהגות של הפרט משפיעה על ההתנהגות של הפרט האחר, וגם מושפעת ממנה. חוקרים בתחום של פסיכולוגיה התפתחותית הבחינו בדפוסים קבועים של אינטראקציה הדדית בין הורה – לילד. לדבריהם, תהליך האינטראקציה משפיע על שני הצדדים וכל אחד מבני המשפחה. תהליך ההשפעה על המשפחה מתרחש גם תוך כדי התהליך של הסוציאליזציה העצמית. הורים מתייחסים לילדיהם המתבגרים כבעלי מומחיות בתחומים שונים ולכן הסמכות היא סוגיה של פסיכולוגיה התפתחותית המלווה בדפוסים קבועים של אינטראקציה הדדית, התורמת להתפתחות של מערכת יחסים פתוחה ושוויונית.

התקציר מבוסס על המאמר :

McDevitt, M., & Chaffee, S. (2002). From Top-Down to Trickle-Up Influence: Revisiting Assumption About the Family in Political Socialization, *Political Communication*, 19(3), 281 – 301.

3. מבוגרים יכולים להשפיע על הסוציאליזציה הפוליטית של בני נוער, אך הם כשלעצמם אינם נוטים לשנות במהלך חייהם את תפיסותיהם ותפקידם בתחום הפוליטי. התפיסה המסורתית מניחה כי כינון אזרחות מסתיים בגיל ההתבגרות. לעומת זאת, המחקרים המודרניים מציעים גישה אלטרנטיבית של סוציאליזציה פוליטית וכתהליך שמתרחש לאורך החיים. לפיכך, יש לתאר ולמדוד את הסוציאליזציה הפוליטית בתור התנהגות אישית המתמקדת בפרט. בעוד, כשאנו מתייחסים למשפחה אנו נוטים למדוד את ההשתתפות הפוליטית של כל אחד מבני המשפחה בנפרד. גישה זאת מגבילה מאוד את המחקר, מפני שהחוויות המשותפות בתוך המשפחה הן בעלות חשיבות רבה לגבי פיתוח מוטיבציה להשתתפות אזרחית ופוליטית. בשל כך, מחקר שעוסק בסוציאליזציה פוליטית של קבוצות גרעיניות צריך להתייחס באופן נרחב למכלול של תהליכים קבוצתיים.

מחקרים בעבר הצביעו על יכולת ההשפעה של בני הנוער על התנהגויות האזרחיות של הורים. למשל, באחד המחקרים שליש מהאימהות שרואיינו דיווחו על כך שבנותיהן השפיעו על דעותיהן בנושאים פוליטיים. אף על פי כן, מחקרים מצביעים גם על התפקיד הפעיל של בני נוער בקביעת דפוס השימוש בתקשורת במשפחה. ממצאים אלה אינם מספקים כדי לגבש מודל של סוציאליזציה פוליטית שמבוסס על בנייה מחודשת של דפוס תקשורת משפחתית. יחד עם זאת, המחקרים כבר מכירים בשינוי שהחל להתרחש באינטראקציה בין הורים לילדים ולכן בגילאי ההתגברות הורים מוצאים את עצמם במצב בו עליהם להסתגל ולהתאים את עצמם לתפיסות הפוליטיות של בני הנוער. למעשה, באופן בלתי נמנע כיוון ההשפעה בתוך המשפחה מתהפך במידה כזו או אחרת.

המחקר הנוכחי בחן את השפעת העלאת המודעות האזרחית של ילדים ובני נוער באמצעות התכנית, "Kids Voting" על ההורים. המחקר נערך בקרב תלמידים מכיתות ה'–יב', ומטרתה הייתה להעלות את המודעות הפוליטית של ילדים, בני נוער ומשפחותיהם. השפעת ההתערבות על ההורים הייתה משנית ובאה לידי ביטוי באמצעות דיונים במשפחה, שאותם יזמו בני הנוער.

השפעת בני הנוער המתבגרים באה לידי ביטוי ב- 3 אפיקים עיקריים:

1. **חיפוש מידע** - בני הנוער העלו את כמות החשיפה לחדשות ואת היקף קריאת העיתונים בקרב ההורים. התכנית תרמה לצמצום הפער בין המשפחות השייכות למעמדות סוציו-אקונומיים שונים בכל מה שקשור להתמצאות בעניינים האזרחיים והפוליטיים.

2. **כינון דעה** - לרוב, המחקר נוטה להתייחס להורים או לכל אחד מבני הזוג כגורמים מרכזיים אשר משפיעים על האינטראקציה המשפחתית ועל העמדות הפוליטיות, ועל המעורבות האזרחית. תפיסה זאת מתעלמת מההשפעה של בני נוער על המבוגרים ומהדרישה שלהם להעמיק ולחדד את חשיבותם הפוליטית.

3. **תקשורת ממוקדת בנושאי תוכן** - מהמחקר ניתן לזהות שתי נטיות לגבי התקשורת המשפחתית. תקשורת ממוקדת תוכן (concept-oriented) מתרחשת כאשר ההורים מעודדים את הילדים ובני הנוער להביע דעה באופן חופשי. אווירה שכזו מגבירה את הסיכוי ומעודדת לחפש מידע באופן פעיל על מנת לחוות דעה עצמית בנושאים אזרחיים ופוליטיים. לעומת זאת, האוריינטציה החברתית (socio-oriented) מדגישה את החשיבות של שמירה על ההיררכיה

וההרמוניה התוך משפחתית, על פני היכולת להביע דעה. ולכן משפחות שמתאפיינות באוריינטציה תקשורתית למוסכמות חברתיות, ההשפעה מתרחשת רק מלמעלה למטה. יחד עם זאת, הגישה ההתפתחותית מצביעה על כך שההורים אינם הגורם היחידי שקובע את דפוס התקשורת במשפחה ודפוס זה משתנה בהתאם להתפתות הילדים. ממצאי מחקר ההערכה של התכנית " Kids Voting" הצביעו על כך, שהתערבות חיצונית המכוונת לבני נוער עשויה להביא לשינוי הדפוס התקשורתית בתוך המשפחה ולחזק את האינטראקציות, בזיקה לאוריינטציה של התכנית.

מחקרי הערכה מוסיפים, שבתכניות שבהן הייתה השתתפות גבוהה של ילדים ובני נוער ניתן היה לזהות את ההשפעה המשמעותית על ההורים, ובעיקר בקרב משפחות ממעמד סוציו-חברתי נמוך. יש לציין, שפיתוח המודעות האזרחית של ההורים התרחשה באמצעות בני הנוער (באופן עקיף), שיזמו את הדיונים כחלק מהמעורבות האזרחית ולא מתוך מטרה להפוך את הוריהם לאזרחים למופת. התהליכים שהתרחשו בתוך המשפחה כמערכת הוליסטית שיקפו את ההשפעה המחלחלת מלמטה למעלה והביאו לשינוי בסוציאליזציה הפוליטית והאזרחית של ההורים.

יש לציין, שהשינויים שהתחוללו במשפחה לגבי הדגם התפקודי של ההורים לא הפרו את איזונה, מפני שהיא פועלת כמערכת ששומרת על הומיאוסטזיס (יציבות פנימית). ולכן, מתחים שאיימו להפר את האיזון בתוך המערכת המשפחתית נמנעו, מפני שהיא מגיבה באמצעות הכוונה של פעילות השומרת על האיזון הנדרש. במחקר הנוכחי, המתחים שעלו בעקבות המודעות האזרחית הגוברת של הילדים ובני הנוער כתוצאה מהתערבות חיצונית (תכנית המכוונת לפיתוח מודעות אזרחית בקרב בני נוער) יצרו שינוי במאזן ההשפעות המשפחתי. הדבר בא לידי ביטוי בכך, שההורים הגבירו את המודעות האזרחית שלהם על מנת לשמור על האיזון וכדי לבנות מחדש את תפקידם המוביל. בדינאמיקה שנוצרה באה לידי ביטוי הזהות העצמית והאוטונומית של המשפחה והלכידות שנוצרה כחלק מהיעדים של האינטראקציה המשפחתית. חשוב להדגיש כי העלאת המודעות האזרחית של הורים כתגובה ל"פוליטיזציה" של ילדיהם היא אינה צעד מחושב אלא תוצאה של ההיגיון הפנימי של תפקוד המשפחה כמערכת.

לסיכום, הדגם התפקודי של התקשורת המשפחתי מעורר אופטימיות ומצביע על דרך יעילה לבניית התערבויות המכוונות להשתתפות אזרחית של בני נוער והוריהם. מהמחקר ניתן להסיק, שהשפעה פוליטית ואזרחית יכולה להתרחש באופן עקיף במערכת המשפחתית. לאור זאת, ההורים שלא עברו סוציאליזציה פוליטית בצעירותם נוטים להצטרף להשתתפות האזרחית של ילדיהם מפני שהיא מהווה עבורם הזדמנות שנייה לפיתוח עמדה אזרחית פעילה.